

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI
САМАРКАНДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
SAMARKAND STATE UNIVESITY

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК

SCIENTIFIC JOURNAL

GUMANITAR FANLAR SERIYASI

№ 4 (98)
2016

Sulaymanova N.J.	119	Lokativ sintaksemalarning vositalari va ularning xususiyatlari Means of locative syntaxes and their peculiarities	119
Yusupova O.S., Umirova S.M.	123	Badiiy-estetik ifodada shakl va mazmun mutanosibligi The proportionality of form and meaning in the (expression) literary- (ethe) aesthetic expression	123
Teshabayeva D.M.	127	Ommaviy axborot vositalari tilida nutq madaniyatining zamonaviy konsepsiyasi Modern conception of speech culture in the language of mass media	127
Boltakulova G.F.	130	Bir yadroli gaplar tarkibida temporallik Temporality in the structure of one-member sentences	130
Bumatova A.M.	133	She'riy tarjimada lingvopoetik birliklar: J.G Bayronning "Zamon" she'ri tahlili asosida Lingvopoetic units of the poetic translation: on the basis of the analysis of the poem of J.G.Byron "To time"	133
PEDAGOGIKA/PEDAGOGICS			
Mamatqosimov J.A.	141	Kasb-hunar kollejlari o'quvchilarda nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish tizimini takomillashtirishning konseptual muammolari Conceptual problems of formation of the systems of intangible cultural heritage protection at the students of professional colleges	141
O'razboyeva M.Q.	146	Xudbinlik va aqidaparastlik illatining qayta idrok etilishi Manifestation of egoism and fanaticism	146
Shodiev N., Axmedova Sh., Po'latova M.	149	Bo'lajak o'qituvchilarni ekologik tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashni tizimli yondashuv metodi orqali o'rganish Promising environmental education of future teachers by means of a systematic approach	149
Axmedova H.M.	153	Художественно-эстетический анализ миниатюры бехзада на внеаудиторных занятиях в педагогических высших учебных заведениях Artistically-aesthetic analysis of miniature of Bekhzad on extracurricular employments in pedagogical higher educational establishments	153
Saydaliyev S., Haqberdiyev B.	157	Tasviriy san'at va chizmachilik fani vositasida o'quvchilarda dizaynga oid bilimlarni shakllantrish Development of students' knowledge in the field design by fine arts and drawing	157
Asilova G.A.	160	Davlat tilida og'zaki va yozma mulohazaga o'rgatishda ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirish masalalari	160
Zohidova S.R.	165	Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirishda umumkasbiy va xususiy-metodik bilimlar integratsiyasining roli The significance of general professional and individual methodological knowledge integration to the professional socialization of the future teachers	165
Hazratqulov M., Nasimova Sh.	170	Insho vositasida o'quvchilar bilim va tafakkurini rivojlantirish Innovation education and its scientific – methodical sides	170
Akramova Sh.A.	172	Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy pedagogik omillari Social-economic factors of formation of ideological immunity of youth	172
Narmetova Yu.	175	Tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixolog kadrlar tayyorlash muammolari The problems of training psychological staff working at medical establishments	175

UDK 15:61

**TIBBIYOT MUASSASALARIDA FAOLIYAT YURITUVCHI PSIXOLOG KADRLAR
TAYYORLASH MUAMMOLARI**

Yu.Narmetova

O'zbekiston Milliy universiteti, katta ilmiy xodim-izlanuvchi

Annotasiya. Maqolada tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixolog kadrlar tayyorlash muammolari ko'rib chiqiladi. Aynan shu sohadagi mutaxassislar qanday kasbiy ko'nikma, malaka va bilimga ega bo'lishlari zarurligi, tibbiyot sohasida faoliyat yuritadigan psixolog-konsultantga qo'yiladigan muhim kasbiy sifatlar majmuasi borasida mulohaza yuritiladi. Universitet doirasida tibbiyot muassasalari uchun psixolog mutaxassislar tayyorlash, ularda muhim kasbiy sifatlarni shakllantirish borasida takliflar kiritiladi.

Kalit so'zlar: tibbiyot psixologiyasi, psixolog-konsultant, psixodiagnostika, psixologik konsultatsiya, muhim kasbiy sifatlar, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy mahorat.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ta'limni rivojlantirish umummilliy dasturi doirasida oliy o'quv yurtlarini zamon talabiga mos ravishda modernizatsiya qilish, ta'limning mazmun-mohiyatini o'zgartirish borasida bir qator ishlar amalga oshirildi. Ma'lumki, oldingi ta'lim ko'proq akademik bilimlar berishga qaratilgan bo'lsa, hozir unib-o'sib kelayotgan yoshlarning chuqur nazariy bilimlarga ega bo'lishi bilan birgalikda, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Ta'limning takomillashuv jarayoni shahdam odimlamoqda. Shu boisdan oliy o'quv yurtlari talabalari doimiy ravishda o'z bilim, ko'nikma va malakalarini yangilab borishlari uchun bugun keng imkoniyatlar yaratilgan.

So'nggi yillarda psixolog shaxsiga qo'yiladigan talablar uning kasb malakasi, kasbiy mahorati, kasbiy tayyorgarligi, o'z kasbining barcha jihatlarini har tomonlama to'liq va puxta egallagan ustasiga xos sifatlari darajasini oshirib borishni taqozo etadi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, kasb malakasi, kasbiy mahorat, kasbiy tayyorgarlik darajasi, kasb ustasi kabi tushunchalarning har biriga psixologik ta'rif va izoh keltirilgan. Shu bilan birga, mazkur tushunchalarning mazmun-mohiyati bir-biriga juda yaqin va umumiy o'zakka ega ekanligini hisobga olgan holda ularni umumlashtirib ifodalovchi tushuncha sifatida "professionalizm" deb nomlash maqsadga muvofiq ekanligi juda ko'p mualliflar tomonidan e'tirof etiladi. Psixologiya uchun fundamental xarakterga ega bo'lgan psixologning amaliy faoliyati, avvalambor, psixik aks ettirish orqali taqozo etilgan hayot birligi bo'lib, uning haqqoniy funksiyasi shundaki, u subyektni predmetli dunyoda yo'naltiradi. Boshqacha qilib aytganda, faoliyat - bu reaksiya emas, balki qurilish, o'z ichki o'tishlari va aylanishlari, o'z rivojlanishiga ega tizimdir. Psixolog kasbiy faoliyati, mashg'ulotlar turi kabi, psixologiya sohasiga taalluqli bo'lib, bir nechta sohalar (ixtisosliklarni) va faoliyatning turli-tuman predmetlari - ixtisoslashuvni o'z ichiga oladi. Psixolog kasbiy faoliyati tahlili "professionalizm" kategoriyasini qo'llashni taqozo etadi. A.K.Markova "professionalizm" talqinining bir nechta jabhalarini ko'rsatib o'tadi. Birinchisi - bu "normativ professionalizm" bo'lib, mehnatni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan insondagi shaxs xususiyatlari yig'indisi sifatida qaraladi. Boshqa ma'noda "professionalizm" tushuncha sifatida psixik sifatlar zaruriy normativ to'plamiga ega bo'lgan mehnat subyekti xarakteristikasini aks ettiradi. Va nihoyat, professionalizm mehnat subyekti yuqori bahoga loyiq bo'lgandagi normativ funksiyalarini bajarish sifati tushuniladi [4]. A.K.Markova shaxs professionalizmining ikki tomoni va yettita mezon guruhlari, o'ziga xos bosqichlari va pog'onalarini, shuningdek, ichki o'zaro aloqadorligi kasbiy faoliyatning obyektiv jarayonlari sifatida shartlangan beshta professionalizm darajasini ajratib ko'rsatadi. Bu darajalar quyidagilar:

- professionalizmgacha bo'lgan daraja;
- professionalizm;
- superprofessionalizm;
- professional bo'lmagan yoki qalbaki professionalizm;
- professionalizmdan keyingi daraja.

Psixolog faoliyati tahliliga nisbatan olib qaraganda shunga asos borki, birinchi darajada kasbiy tanlash va o'qitish shakllanadi - mutaxassislikni va psixolog malakasini egallash jarayoni amalga oshiriladi, ikkinchi bosqichda kasbiy-shaxslilik faollik bilan motivlashtirilgan psixolog faoliyatiga

professionalning moslashuvi yuz beradi, u kasbning konkret predmetiga ega bo'ladi va kasbiy-shaxslilik jihatidan o'zini o'zi aktuallashtirishga intiladi. Professionalizmning keyingi darajalarida psixolog faoliyatning individual maromiga ega bo'ladi va ijtimoiy kasbiy jihatdan tan olinadi, shaxsning o'zini o'zi dolzarblashtirishga, kasbiy "akme"ga erishishga intilishiga mos keladi. o'z kasbiy salohiyatini to'liq ochgan psixolog, hattoki nafaqa yoshiga yetganda ham professionalizmdan keyingi bosichdagi faoliyatning turli ko'rinishlarida to'plangan ajoyib kasbiy, shaxslilik salohiyatini amalga oshirishga imkoniyat topadi (konsultatsiya, konsiliumlarda ishtirok etish, o'qituvchilik faoliyati va h.k.).

Kasbiy faoliyatga moslashuvning individual shakllarini tahlil etish kengligi va psixolog noprofessionalizmi fenomeni psixologik jabhasi kasbiy dezadaptatsiya, shaxsdagi deformatsiya yoki "yonish" shuningdek, uzluksiz kasbiy ta'lim jarayonidagi ma'lum nuqsonlar, kasbiy tajribaning yetishmovchiligi sifatida qarash mumkin.

Bevosita professionalizm kategoriyasi bilan psixik sifatlar yig'indisi, mustaqil va mas'uliyat bilan harakat qilish imkoniyatini beruvchi psixik holat, inson tomonidan ma'lum mehnat funksiyalarini bajarish malakasiga ega bo'lish" sifatida ta'riflanuvchi professional kompetentlik tushunchasi bog'liq. Binobarin, shaxslilik tayyorgarligining bunday darajasi kasbni qabul qilish, ma'lum tadqiqotlarga tayangan holda individual-shaxslilik moslashuvining yuqori darajasi ta'minlanar ekan, professional kompetentlikni mehnat sub'ektining mustaqil va mas'uliyat bilan harakat qilishi, sub'ektning faoliyatga kasbiy-shaxslilik moslashuvining yuqori darajasini saqlagan holda ma'lum mehnat vazifalarini bajarish qobiliyati va malakasiga ega bo'lish imkon beruvchi psixik sifatleri yig'indisi, psixik holati sifatida ta'riflaymiz. Psixolog faoliyati tahlili faoliyatni tadqiq etish metodologiyasida shakllangan ma'lum talablarni hisobga olgan holda quriladi.

Psixologik konsultatsiya kasb sifatida psixologik amaliyotning nisbatan yangi tarmog'i hisoblanadi. Mazkur kasb klinik buzilishlarga ega bo'lmagan, biroq psixologik yordamni izlagan insonlar ehtiyojiga javoban yuzaga kelgan. Shuning uchun psixologik konsultatsiyada, biz avvalambor kundalik hayotda qiyinchiliklarni boshidan kechirayotgan odamlarga to'qnash kelimiz. Muammolari spektri juda keng bo'lib, ishlash joyidagi qiyinchiliklar (ishxonadagi qiyinchiliklar, o'z ishidan yoki kasbidan qoniqmaslik, shaxslararo nizolar, ishdan bo'shash ehtimoli), shaxsiy hayotdagi qiyinchiliklar va oiladagi kelishmovchiliklar, maktabda o'zlashtirmaslik, o'z o'ziga ishonchning yetishmasligi, o'zini o'zi baholash tizimining pastligi, qaror qabul qilishdagi ikkilanishlar, shaxslararo munosabatlarga kirishish va qo'llab-quvvatlashning murakkabligi va h.k.lardan iborat. Boshqa bir tomondan psixologik konsultatsiya psixologik amaliyotning nisbatan yosh sohasi sifatida hozircha jiddiy belgilangan chegaralarga ega emas, uning doirasiga turli tuman muammolar kiradi.

Psixologik konsultatsiya masalasida qimmatli uslubiy ma'lumotlar G'. Shoumarov, U. Qodirov, I. Xojibaevlarning "Oilaga psixologik yordam ko'rsatish asoslari" kitobida to'liq o'z ifodasini topgan [7].

So'nggi yillarda psixologik konsultatsiya tibbiyot psixologiyasiga ham shahdam qadamlar bilan kirib keldi. Psixosomatik kasalliklar ko'rinishlarining ortib borishi, har bir kasallik orqasida psixologik muammoning mavjud bo'lishi, xavotirlanish va qo'rquv somatizatsiyasi muammolari tibbiyot muassasalarida ham psixologik konsultatsiyani yo'lga qo'yishni taqozo etmoqda.

Bir qator mualliflar fikricha, tibbiyot muassasalarida psixolog faoliyati ikki qutbli bo'lib, bir tomoni psixologik konsultatsiya, ikkinchi tomoni esa psixoterapiyadan tashkil topadi [2,3,6].

Psixologik yordamni bu ikki sohasining taqsimlanishi murakkab vazifa bo'lib, professional psixolog o'zining nima bilan shug'ullanayotganini aytishi qiyin - konsultatsiya bilan shug'ullanadimi yoki psixoterapiya bilanmi, aniqlab berishi mushkul. konsultatsiyada ham, psixoterapiyada ham aynan bir klient va psixoterapevt shaxsiga qo'yiladigan talablar mavjud bo'ladi. Har ikkala holatlarda ham mijozga yordam konsultant (psixoterapevt) va mijoz o'rtasidagi o'zaro ta'sirga asoslanadi. Bu ikkala sohani bo'lishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklari tufayli ba'zi amaliyotchilar "psixologik konsultatsiya" va "psixoterapiya" terminlarini sinonim sifatida qo'llaydilar. holbuki, juda ko'p mamlakatlarda mazkur kasblar alohida talqin etilsa-da, ularni qisman ajratish uchun asoslar etarlichadir. Bir qator mualliflar, konsultatsiya va psixoterapiyaning o'zaro mutanosibliigi haqida gapirar ekanlar, kontinumning ikki nuqtasini tasavvur qilishni taklif etadilar. Birinchi nuqtada psixolog kasbi ong darajasida hal qilinuvchi vaziyatli muammolarni o'z ichiga oladi va klinik jihatdan sog'lom individlarda yuzaga keladigan muammolar bilan shug'ullanadi. Mana shu nuqtada konsultatsiya

konsultatsiya va psixologik yordam yaxshi istaklarga ega hunarga aylanib qoladi" degan fikrni bildirib o'tgan edilar. Konsultatsiya muvaffaqiyatli bo'lishi uchun qanday shaxs sifatlari birligi bo'lishi lozim? Bu sohada tadqiqotlar ko'p bo'lsa-da, konsultant faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi shaxslilik sifatlariga javob mavjud emas. Odatda muvaffaqiyatli konsultantni tasvirlab, professionallar ham, mijozlar ham "samimiy", "iliq", "e'tiborli", "ochiq", "qayishqoq", "irodali" kabi kundalik tushunchalarni ishlatadilar. Kasbiy tanlov bo'yicha konsultant uchun zarur bo'ladigan shaxslilik hususiyatlarini aniqlashga qaratilgan urinishlar bo'lgan. AQShning kasbiy orientasiya milliy assosiasiyasi shaxsning quyidagi sifatlarini ajratadilar:

- odamlarga chuqur qiziqish bildirish va ular bilan suhbatda sabrlik;
- boshqa odamlarning ustanovkalari xulq-atvoriga sezuvchanlik;
- emosional barqarorlik va obektivlik;
- boshqa odamlarda ishonch uyg'ota olish;
- boshqa insonlarning huquqlarini hurmat qilish.

Jahon amaliy psixologiyasida konsultantlarini tayyorlash bo'yicha qo'mita konsultant uchun zarur bo'lgan shaxsning keyingi oltita sifatini ajratib ko'rsatadilar: Insonlarga ishonch, boshqa insonning qadriyatlarini hurmat qilish, ziyraklik, oldindan xulosa chiqarmaslik, o'z-o'zini tushunish, kasbiy burchini anglash.

G.S.Abramova quyidagi xususiyatlarga urg'u beradi: ziyraklik, obyektivlik, egiluvchanlik, empatiya va konsultantning o'zida xususiy jiddiy muammolarning yo'qligi. Konsultant uchun o'ta zararli qirralarga u avtoritarlik, passivlik, tobelik, odamovilik, mijozlardan o'z ehtiyojlarini qondirish yo'lida foydalanish, sabrsizlik, pulga munosabatda nevrotik ustanovkani kiritadi. A. Gombs o'z tadqiqotlarida shuni aniqladiki, muvaffaqiyatli konsultant odatda boshqalarni o'z xususiy muammolarini hal qilishga qodir, mas'uliyatni o'ziga ola biladigan bo'ladi. N.Strupp va hammualliflari (1999) "yaxshi konsultant" xarakteristikalarini o'rgana turib, e'tiborlilik, mijozni tinglay olish, iliqlik, do'stona maslahatlarda donishmandlik xislatlarini sanab o'tadilar [1].

A. Storr fikriga ko'ra, ideal psixoterapevt yoki konsultant ochiq, samimiy, o'zini turli toifadagi odamlar bilan bir xil ko'ra oladigan, lekin sentimental bo'lmagan, o'zini o'zi tasdiqlasga urinmaydigan, biroq o'z fikriga ega va uni himoya qila oladigan, o'z mijozlari muvaffaqiyati uchun turib bera oladigan bo'lishi kerak. Adabiyotlar tahlilini davom ettiradigan bo'lsak, ular asosida samarali konsultant modelini ko'rishimiz mumkin [11].

Autentlilik. J.Bugental fikriga ko'ra, mazkur sifat psixoterapevtning o'zakli sifati va ekzistensial qadriyati hisoblanadi. U autentlilikning uchta tarkibiy qismini ko'rsatib o'tadi: hozirgi lahzani to'liq anglash; mazkur lahzada hayot usulini tanlay bilish; o'z tanloviga mas'uliyatni qabul qilish [6]. Autentlilik qandaydir darajada shaxsdagi juda ko'p xislatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Avvalambor, bu mijozga nisbatan samimiylikdir. Autentlilikka ega inson barcha munosabatlarda, butun xulq-atvorda ham o'zidek bo'lib qoladi. Agar u juda ko'p savollarga javob berishni bilmasa, buni tan oladi. Juda ko'p odamlardagi qiyinchiliklar shu tufayli ham yuzaga keladiki, ular o'zlari bilmaydigan javoblarni izlab, o'zlarini turli rollarda sinab ko'rishga urinadilar va bunga juda ko'p kuch sarflaydilar. Agar konsultant o'z kasbiy roliga o'ralib qolsa, undan mijoz ham qochadi. Agar konsultant faqatgina texnik ekspert rolini o'ynasa va bunda o'z hissiyotlari, qadriyatlaridan qochsa u ishonchni yo'qotadi. Biz mijoz hayoti bilan faqatgina jonli odam sifatida qolsakkina to'qnashishimiz mumkin. Konsultant ana shu nuqtayi nazardan egiluvchan bo'lishi uning mehnat samaradorligini oshiradi [12].

O'z tajribasiga ochiqlik. Bunda ochiqlik boshqa odamlar oldidagi ochiqlik sifatida emas, balki o'z hissiyotlarini qabul qilishdagi ochiqlikdir. Ijtimoiy tajriba bizni o'z hissiyotlarimizni, ayniqsa salbiy hissiyotlarimizni orqaga tashlashga o'rgatadi. Bolaga aytadilar: Jim bo'l, katta bola yig'lamaydi". Kattalarga ham shuni ta'kidlaydilar "Asabiylashma". Boshqalar tomonidan ko'rsatiladigan bosim qayg'u, qo'zg'aluvchanlik va qahrni siqib chiqarishga majbur qiladi. Samarali konsultant har qanday hissiyotlarini, hattoki salbiy hissiyotlarini ham ichiga yutmasligi kerak. Faqat ana shu holatdagina u o'z xulq-atvorini nazorat qila oladi. Biz o'zimizdagi salbiy hissiyotlarni anglaganimizda yuziyatdagi u yoki bu xulq-atvor usulini tanlay olamiz va anglanmagan hissiyotlarga bizning xulq-atvorimizni buzishiga yo'l qo'ymaymiz. Konsultant mijozdagi pozitiv o'zgarishlarga

joylashadi. Ikkinchi nuqtada muammolarni ongsizlik jarayonlariga yo'nalgan holda tahlil qilish, shaxs strukturasi qayta qurish bilan bog'liq klinik jihatdan ruhan sog'lom odamlarda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish yotadi. Bu yerda psixoterapiya sohasi joylashgan. Nuqtalar orasidagi sohani ham konsultatsiya, ham psixoterapiya deb atash mumkin.

R.Kochyunas psixologik konsultatsiyaning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatadi:

- konsultatsiya klinik sog'lom shaxsga yo'naltirilgan bo'lib, psixologik qiyinchiliklar, nevroitik xarakterdagi shikoyatlari mavjud bo'lgan, o'zini yaxshi his qilayotgan, biroq o'z oldiga bundan keyingi rivojlanishni maqsad qilib qo'ygan shaxslarga yordam berishni nazarda tutadi; konsultatsiya shaxsning buzilishlar darajasidan qat'i nazar sog'lom tomonlariga mo'ljallangan, bu mo'ljal ishonchga

- qaratilgan, ya'ni "inson o'zgarishi, uni qoniqtiradigan hayotni tanlashi, o'z iqtidorini namoyon qilish usullarini izlashi mumkin" degan ishonchdir;

- konsultatsiya ko'pincha mijozlarning hozirgi va kelajak kuniga yo'naltiriladi; konsultatsiya odatda qisqa muddatli yordamga mo'ljallangan (15 ta uchrashuv gacha);

- konsultatsiya shaxs va muhit o'zaro ta'sirida yuzaga keluvchi muammolarga yo'naltiriladi;

- konsultatsiyada konsultant ishtirokiga qadriyat sifatida qaraladi; konsultatsiya mijoz shaxsi rivojlanishiga va xulq-atvorini o'zgartirishga yo'naltirilgan.

Tibbiyot psixologiyasining "Psixosomatika" bo'limida duch kelinadigan psixologik muammolar ko'lamiga to'xtaladigan bo'lsak, yuqoridagi fikrlar mazkur bo'limga ham tegishli ekanligi shubhasiz. Klinik-psixologik amaliyotda ham deyarli har kuni inson hayotining turli jabhalari bilan to'qnash kelishga to'g'ri keladi. Konsultant mijoz (u albatta qandaydir surunkali psixosomatik kasallik bilan xastalangan bemor) bilan birgalikda uning unchalik e'tiborga molik bo'lmagan yoki o'ta muhim muammolarini muhokama qiladi va unga yordam berishga harakat qiladi. Jumladan, kundalik tanlovlar motivlarini anglab olishda, juda emosional muammolarni va shaxslararo munosabatlardagi chigalliklarni hal etishda, ichki nizolarni yengishda, kasallik va davolash jarayoniga munosabatni o'zgartirishda va h.k. Ta'kidlash joizki, hali hanuz mamlakatimizda tibbiyot muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etish tuzilmasi aniq belgilanmagan. Tibbiyot psixologiyasida ishlovchi psixolog kim? U qanday maqomga ega? Faoliyatini qanday tashkil etganda u shifokorning yaqin maslahatchisi bo'la oladi va bemor salomatligini tiklashda ko'maklasha oladi? Psixosomatik kasalliklar bilan og'rikan bemorlarga psixologik konsultativ xizmat qanday tashkil etilishi kerak? Universitetlarni bitirgan psixolog kadrlar tibbiyot muassasalarida davolash jarayonlarida ishtirok etishi uchun qanday bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi lozim? Hozircha bu savollarga to'liq va aniq javob berish mushkul.

Ta'kidlash joizki, psixolog-konsultant faoliyati haqida gap ketarkan tibbiyot muassasalarida psixokonsultativ tadbirlarni tashkil etishda psixodiagnostika bilan bog'liq jarayonlar haqida ham gapirmasdan ilojimiz yo'q. Bugungi kunda psixodiagnostik metodlardan ko'r-ko'rona foydalanish avj olib ketdi. qo'llaniladigan metodikalarning ishonchlilik darajasi, validligi, maqsadga yo'naltirilganligi, interpretatsiya muammolari nafaqat tibbiyot psixologiyasida, balki psixologiyaning boshqa tarmoqlarida ham dolzarbicha qolmoqda. Bundan tashqari, shuni ta'kidlash joizki, amaliy psixolog faoliyati faqatgina psixodiagnostik muolaja bilan yakunlanib qolmaydi. Psixo konsultatsiyani faqatgina psixodiagnostik tadqiqotlar bilan chegaralash professional jihatdan noto'g'ridir. Bundan tashqari, gender effekt haqida gapirar ekanmiz, psixodiagnostik metodikalarni tanlashda ham psixolog - mijoz munosabatlarining to'g'ri shakllanishiga erishish uchun harakat qilish lozim.

Xo'sh, tibbiyot muassasalarida faoliyat yuritadigan psixolog-konsultantlar tayyorlashda nimalarga alohida e'tibor berish lozim? Qanday qilib talabalarda kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishni yuqori darajaga ko'tarish mumkin? Bir qator olimlar shu o'rinda hech kim psixolog-konsultant bo'lib tug'ilmasligi, balki bu kasbga chuqur bilim, o'tkir zehn, tinimsiz izlanish va mehnat bilan erishilishini ta'kidlaydilar. Umumlashtirilgan holda aytish mumkinki, konsultantning samarali faoliyati uning shaxs xususiyatlari, professional bilimlari va maxsus ko'nikmalari bilan belgilanadi. Ushbu omillardan har biri psixologik konsultatsiyaning asosi bo'lmish sifatli konsultativ aloqani ta'minlaydi. Nazariy va amaliy tayyorgarlikning o'rni muhimligi ta'kidlansa-da, konsultant shaxsiga alohida e'tibor qaratish lozimligini ta'kilash joiz. O'z vaqtida M. Balint va Ye. Balintlar "Bilimlarni kitob yordamida olish mumkin, ko'nikmalar ish jarayonida yuzaga keladi, lekin ularning ahamiyati psixolog-konsultant shaxsisiz chegaralangandir. Agar psixologning shaxs xususiyatlari uni kerakli professional darajaga ko'tarmasa, psixo

ta'sir ko'rsatishga qodir bo'ladi, qachonki boshqalardagi va o'zidagi emosional reaksiyalarga nisbatan sabr-toqatli bo'lsa.

O'zini o'zi bilishni rivojlantirish. O'zini o'zi bilishdagi chegaralanishlar mustaqillikning chegaralinishiga olib keladi. Konsultant o'zi haqida qanchalik ko'proq bilsa, o'z mijozlarini ham ko'proq tushunadi. Ye. Kennedy fikricha, o'z ichimizda nima bo'layotganini eshita bilmaslik stressga moyillikni kuchaytiradi va bizdagi samaradorlikni chegaralab qo'yadi, bundan tashqari, konsultatsiya jarayonida o'z anglanmagan ehtiyojlarini qondiruvchi qurbonga aylanish ehtiyojini oshiradi.

Shaxs kuchi va aynanlik. Konsultant o'zining kimligi, kim bo'lmoqchiligi va hayotdan nimani istayotganligini ham yaxshi tushunishi lozim. U hayotga o'z savollari bilan murojaat qiladi va o'z qadriyatlarini doim tekshirib turadi. Professional ishda ham, shaxsiy hayotda ham konsultant boshqa odamlar umidining oddiy aksi bo'lib qolmasligi kerak, u o'z ichki pozitsiyasi bilan harakat qilishi lozim. Bu esa o'zini shaxslararo munosabatlarda qat'iyatli deb his qilishiga yordam beradi.

Noaniqlikka tolerantlik. Juda ko'p odamlar noaniq vaziyatlarda o'zlarini qulay his qilmaydilar. Biroq ta'kidlash joizki, shaxs kamoloti o'zining odatiy tajribadagi xulq-atvor ko'rinishlari bilan "xayrlashish"ga va "tanimgan" xududga ham qadam qo'yishga to'g'ri keladi. Ana shunday vaziyatlarda konsultant uchun o'ziga bo'lgan ishonch juda muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shunday vaziyatlar aslida konsultatsiya "to'qimasini" tashkil qiladi. Axir biz qanday mijoz va muammo bilan to'qnash kelishimizni hech qachon bilmaymiz, bunday vaziyatlarda qanday qarorlar qabul qilish ham biz uchun qorong'u bo'ladi. o'z intuisiyasiga ishonish, qabul qilinayotgan qarorlardagi qat'iyatlilik va tavakkalchilik qobiliyati - bu xislatlarning barchasi noaniqlikka duch kelgandagi zo'riqishni yengishga yordam beradi.

Shaxsiy mas'uliyatni qabul qilish. Holbuki juda ko'p vaziyatlar konsultant nazorati ostida yuz berar ekan, u ana shunday vaziyatlarda o'z mas'uliyatini his qila olishi lozim. O'z mas'uliyatini tushunish konsultatsiyaning har qanday holatida ongli qarorga kelishni osonlashtiradi. Shaxsiy mas'uliyatlilik tanqidni konstruktiv qabul qilishga yordam beradi, Bunday vaziyatlarda tanqid psixologik himoya mexanizmlarini chaqirmaydi, balki faoliyat samaradorligini yaxshilovchi foydali qayta aloqa bo'lib qoladi.

Boshqa odamlar munosabatlardagi chuqurlik. Konsultant odamlarni, ulardagi nisbiyotlarni, o'ziga xos qirralarni baholabgina qolmasdan, buni muhokama qilmasdan va yorliq yopishtirmasdan amalga oshirishi kerak. Mijozlar bilan munosabatlarning bunday xarakteri juda muhim bo'lib, boshqa odamlar bilan yaqin va iliq munosabatlarni ushlab turish imkonini beradi.

Real maqsadlar qo'yish. Odatda muvaffaqiyat o'z oldiga katta maqsadlar qo'yishga undaydi, muvaffaqiyatsizlik esa aksincha. Ba'zida mazkur mexanizm buziladi. Samarali konsultant o'z imkoniyatlari chegaralanganligini e'tiborga olishi kerak. Avvalambor, har qanday konsultant u qanday katta tajribaga ega bo'lmasin, hamma ishni hal qiladigan donishmand va qudratli emas. Aslida hech qaysi bir konsultant har bir klient bilan to'g'ri munosabatlarni o'rnatish va uning muammolarini hal qilish qobiliyatiga ega bo'lmaydi. Chunki bunday optimizm kundalik konsultatsiyada "sovuq suv" vazifasini o'taydi va o'zini aybdor deb his qilishga olib keladi. Konsultant har tomonlama to'kis bo'lishga intiluvchanlikdan qochishi kerak. Konsultatsiyada biz o'z ishimizni "yaxshi" bajarishimiz mumkin, biroq ideal emas. O'z imkoniyatlari chegaralanganligini tan olmagan konsultant boshqa odamni to'liq bilishi va tushunishi mumkinligi haqidagi illyuziyalar bilan yashaydi. Bunday konsultant to'g'ri va foydali xulosa chiqarish o'rniga o'z xatolari uchun o'zini aybdor deb his qiladi va natijada uning faoliyati samarasiz bo'ladi. o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashga erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni ko'zlash imkonini beradi.

Empatiya. Samarali konsultant faoliyatining ajralmas va eng kerakli qirralaridan biri empatiyadir. R.Mey malakali konsultativ va psixoterapevtik xizmat ko'rsatishning uchta muhim postulatini ajratib ko'rsatadi [5].

Konsultantning shaxs sifatidagi yetukligi. Konsultant o'z muammolarini hal qila oladigan, ochiq, sabrli va o'ziga nisbatan samimiy bo'lishi kerak.

Konsultantning ijtimoiy yetukligi. Konsultant boshqa odamlarga muammolarini hal qilib bera oladigan, ochiq va mijozlarga nisbatan samimiy bo'lishi kerak. Konsultantning yetukligi - bu holat emas, jarayondir. Shu narsa ta'kidlanadiki, har doim va har qacarda ham yetuk bo'la olmaymiz.

G.S.Abramova [1] fikricha, juda ko'p mijozlar psixologik konsultatsiya va psixoterapiya jarayonida qilinishi kerak bo'lgan vazifalardan birortasini ham bajarmagan holatlar bo'ladi. Biroq bu

o'zaro ta'sir samarasini belgilab berishi ham mumkin. Ish muvaffaqiyati ko'rsatkichi - bu mijozning unga psixologik yordam ko'rsatish jarayonida kechinayotgan holatlaridagi o'zgarishlardir. Mazkur o'zgarishlarni ajrata bilish va mijozga ko'rsatib bera olish malakasi mutaxassisning asosiy qoidasidir.

V.S.Lebedeva fikriga ko'ra, psixologning eng muhim sifati -kasbiy kompetentligidir. U o'z ichiga kasbiy bilim, ko'nikma, malakalar va qobiliyatlarni oladi. Kasbiy kompetentlik xarakteristikalariga quyidagilar kiradi: kasbiy imkoniyatlar diapazoni, instrumentariyni etarlicha o'zlashtirish, kasbiy faoliyat usullari va texnologiyalari borasida yuksak malakaga ega bo'lish, innovatorlik yondashuvlari va innovasion texnologiyalarni egallagan bo'lish, shaxsiy tashabbuskorlik va professional muloqotmandlik. Psixolog o'z kasbiy kompetentligini doimiy ravishda oshirib borishi, psixologiyaning maxsus muammolari bo'yicha seminarlarda ishtirok etishi ham uning kasbiy kompetentligini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Muallif fikricha, kasbiy kompetentlik talabalik yillaridan shakllanishni boshlaydi va uzoq yillar davom etadi. Har qanday kasbiy guruh faoliyatida o'z normalari, professional xulq-atvor qoidalari, professional etika bo'ladi. Psixologning kasbiy faoliyati alohida prinsiplar va etika qoidalarini talab qiladi. Bular: *Kasbiy kompetentlik prinsipi. Boshqa odamga zarar yetkazib qo'ymaslik prinsipi. Ilmiy asoslanganlik va obyektivlik prinsipi. Mijozni hurmat qilish prinsipi. Kasbiy konfidensiallikka rioya qilish prinsipi.*

So'nggi yillarda juda ko'p mamlakatlar psixologlari tomonidan professional faoliyat etikasi ishlab chiqilgan. Biroq fikrimizcha, amaliy faoliyatda psixologik xizmatda aynan etnomadaniy xususiyatlarni hisobga olish ham juda muhim ahamiyatga ega. Psixologik kadrlar tayyorlash jarayonini takomillashtirish, kasbiy malakalarni puxta shakllantirish, amaliyotlar, praktikumlar, laboratoriya mashg'ulotlari, maxsus seminarlar, psixodiagnostika, psixokorreksiya, psixologik maslahat, psixoterapiya, trening, sosial trening faoliyatini qayta qurish, davlat ta'lim standartini amaliyotga tatbiq qilishni jadallashtirish muammolari yechimi davlat ahamiyatiga ega ijtimoiy voqelikdir. Buning uchun yagona prinsipga asoslangan kadrlar tayyorlash ta'lim tizimi mohiyatidan kelib chiqqan holda o'quv rejasi va dasturlarini ayrim jihatlarini qayta ko'rib chiqish hamda tegishli o'zgartirishlar kiritish, ularni zamon talabiga javob beradigan qilib tuzish maqsadga muvofiq.

Muammoning eng birinchi mazmuniy tasvirlaridan biri S.L.Rubinshteyn tomonidan ilgari surilgan insonning boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlari ham uning o'z faoliyatiga - jasorat ko'rsatish, fidokorona mashaqqatli mehnatga qobiliyati, ijodiy bezovtalik yoki aksincha xotirjamlikka, hamda o'z-o'ziga - o'z kuchiga ishonish, kamtarlik yoki o'zi haqidagi fikrlarning haddan ziyod bo'rtirilishi, manmanlik, o'z kuchiga ishonmaslikka bo'lgan munosabatini belgilab beradi, degan g'oyasida mujassamlashgan [6]. Zamonaviy ilmiy tafakkurga erishish, kuchli texnikaviy inqilob tibbiy amaliyotni uzluksiz ravishda boyitib borish va unga yangidan-yangi tadqiqot, diagnostika va davolash metodlarini kiritib borishni taqozo etmoqda. Ushbu obyektiv jarayonlar natijasida tibbiy faoliyat predmetlari va sferasida yuqori darajadagi differensiallashuv yuzaga kelmoqda.

Zamonaviy sog'liqni saqlash sohasi tibbiy mehnat sohasini, uning subyektdan yuqori professional ma'lumotni talab etuvchi va professional tibbiy faoliyat bilan bir qatorda "birlamchi" va "chuqurlashtirilgan" mutaxassislik sifatida belgilaniluvchi majmualarni ko'rib chiqadi.

Adabiyotlar.

1. Абрамова Г.С. Психологическое консультирование. Академия.М. 2007.
2. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования, Академпроект. М. 1999.
3. Конечный Р., Боухал М. Психология в медицине. М. 1999.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма. – Знание. М.: Дрофа, 1996. – Б.128с.
5. Мэй Р. Психологическое консультирование. Независимая фирма. Класс М. 2008 г.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Питер серия Мастера психологии. М. 1990.
7. Shoumarov G. B., Qodirov U. D., Xojiboyev U. Oilaga psixologik yordam ko'rsatish asoslari. Tafakkur Bo'stoni. T. 2014
8. Bugental J. F. T. The Art of Psychotherapist. N. Y.: Norton, 1987.
9. Gelso C. J., Fretz B. C. Counseling Psychology. N. Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1992
10. Kennedy E. On Becoming Counselor: A Basic Guide for Non-Professional Counselors. N. Y.: The Seabury Press, 1977.
11. Storr A. The Heart of Psychotherapy. N. Y.: Methuen, 1980

12. Yalom I. D. The theory and practice of group psychotherapy. N.Y., 1995.P.26-27.

Ю.Нарметова

**ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ
ПСИХОЛОГОВ КАДРОВ,
ДЕЙСТВУЮЩИХ В МЕДИЦИНСКИХ
УЧРЕЖДЕНИЯХ**

В статье рассматриваются проблемы подготовки психологических кадров в медицинских учреждениях. В статье изложено размышление, какими профессиональными навыками, квалификацией и знаниями должен обладать психолог-консультант, работающий в медицинских учреждениях. Также имеются предложения по подготовке психологов специалистов, в формировании их основных профессиональных качеств для медицинских учреждений.

Ключевые слова: медицинская психология, психолог-консультант, психодиагностика, психологическая консультация, существенные профессиональные качества, профессиональная подготовка, профессиональное мастерство.

Yu.Narmetova

**THE PROBLEMS OF TRAINING
PSYCHOLOGIC STAFF WORKING AT
MEDICAL ESTABLISHMENTS**

In the article the problems of psychological training of personnel in medical institutions are considered. The article presents a reflection, what professional skills, qualifications and knowledge required of the psychologist conducting its activities in medical institutions and what key professional skills – the staff in this sphere of activity. Also there suggestions for the training of psychologists specialists in the formation of their core competencies for medical facilities within the university are made.

Keywords: medical psychology, counseling psychologist, psychological diagnostics, psychological counseling, essential competencies, professional training, professional skills.

UDK: 37:681.14

**PEDAGOGNING AXBOROT-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI TA'LIM
FAOLIYATIDA LOYIHALASH**

I.A.Eshmamatov

O'zbekiston milliy universiteti, katta ilmiy-xodim izlanuvchi

Annotatsiya. Axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish pedagogning faoliyat natijalarini baholaydi va ilmiy-tadqiqot faoliyati bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa pedagogning AKT laridagi kasbiy kompetentligini oshiradi.

Kalit so'zlar: informasiotexnologiya, innovasion, dolzarb, kommunikatsiya, axborot vositapari, adabiyotlarfondi, elektronkutubxona, vosita.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, hayotimizning barcha jabhalarida bo'lganidek, ta'lim tizimida ham islohotlar yo'lga qo'yildiki, bunda ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini olib kirish, ta'limni kompyuterlashtirish muammolarini hal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi ta'lim mazmunining o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi jarayonini boshqaradi, nazorat qiladi, o'qitishning maqsadlariga erishilganlik darajasini aniqlaydi. O'quvchilar bunga javoban teskari aloqa vositasida o'zlarining faoliyatlari haqida o'qituvchiga axborot beradilar. Shu tariqa ta'lim jarayoni yaxlit tizimni tashkil etadi.

Ta'limning asosiy maqsadi aksariyat hollarda talabaga bilimni tayyor holda berishdan, ma'lumotlarni ularning esida saqlab qolishni ta'minlashdan iborat bo'lgan. Unda o'quvchilarning kelgusi faoliyatida ma'lum amallarni bajarishi, boshqaruv va kasbiy masalalarni hal qilishlariga to'g'ri kelishi e'tibordan chetda qolib ketadi.

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarda bilimlar hosil qilish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda ular tafakkurini takomillashtirishdan iborat ekan, o'quvchilarga o'qish, yozish, gapirish, tinglash, fikrlash ko'nikmalarini birdek rivojlantirib borish lozim. Bu maqsadni amalga oshirish uchun dars jarayonida turli mazmundagi mashqlarni bajartirib borish muhim ahamiyat kasb etadi.